

ՊԵՂԵՍՏԻՆԵԳՐԵԿԱՆ

ՄԵՌԵԱԼ ԾՈՎԸ

Կալիբրոյէ գետը Մովսրացւոց լեռներէն կը բղխի, հանքային և ծծմբային տաք աղբիւրներէ կը կազմուի: Այս գետին մէջն էր որ իր առողջութիւնը վերագտնելու համար Մեծն Հերովդէս մտաւ և քիչ յետոյ մեռաւ (Յովսեփոս, Ա. 21): Առնոյն գետը, որ Մեռեալ ծովուն արևելեան ափերուն մօտը կը գտնուի, երկրաշարժէ մը քացուած հսկայ ճեղքուածք մըն է, ուրկէ Խորայէլացիները ցամաք ոտքով անցան: Առնոյն բառը իր ստուգաբանութեամբ «Արագավազ» կը նշանակէ. արգարե, «Առնոյն գետը արագավազ ընթացք մը ունի (տես Թիւք, ԻԱ. 13):

Սոյն գետը Մովսրացւոց երկրին հիւսիսային սահմանը կը կազմէ: Մովսրացիք Ղովտի սերունդէն էին, ահա թէ ինչու Տէրը արգիլեց Ղովտի սերունդը Մովսրացւոց հետ որեւէ վէճ ունենալէ (Բ. Օր., Բ. 36, Դ. 48): Մովսէս մարգարէն Մովսրացւոց երկրին հիւսիսը գտնուող Ամովրացւոց երկիրը գրաւեց և զայն ժառանգ տուաւ Ռուբէնի ցեղին. այս հողամասը Առնոյնէն մինչև Եսերոն կ'երկնայ. իսկ Գազի ցեղին տուաւ Եսերոնէն մինչև Դերոս և միւս քաղաքները (տես Թիւք, ԼԲ. 1): Այժմու Արաբիքը, որ Ուատի-էլ-Մոճիպին հիւսիսային եզերքին վրայ հաստատուած է, հին Արոյիր քաղաքին տեղն է, որ Եբրայեցւոց կողմէ գրաւուեցաւ Առնոյն գետը անցնելէն վերջ: Արոյիր քաղաքին հին տեղը թէև բարձր մակարդակ մը ունի, այսու ամենայնիւ Մեռեալ ծովուն հիւսիսէն տեսանելի է: Արոյիրէն շուրջ 2 մղոն դէպի հիւսիս Դերոն գիւղը կը գտնուի: Դերոն կամ Դերոն-Գազ Եբրայեցիներու հին քաղաքներէն մին էր (տես Թիւք, ԻԱ. 30): Քաղաքին՝ Ակորոյիսի աւերակներուն մէջ, Եբրայերէն արձանագրութիւն մը գտնուած է, յորում Դերոնացւոց արքան իր կատարած արշաւանքները կը պատմէ Յովրամ և Յովսափատ արքայից դէմ, որոնց մասին քիչ մը անդին աւելի մանրամասնօրէն պիտի գրենք:

Մեռեալ ծովուն եզերքէն 6.5 մղոն հեռաւորութեամբ, շուրջ 3696 ոտք բարձր բարձրաւանդակի մը վրայ կը տեսնուին Մէքաուրի աւերակները: Ան Մաքբրոս կամ Մաքբրոն քաղաքն է որ Յովհաննէս Աղեքսանդրի կողմէ կառուցուեցաւ և Մեծն Հերովդէս արքայէն ամրացուեցաւ: Վերջինին մահէն ետք, Մաքբրոն՝ Հերովդէս Ագրիպպայի կալուածը եղաւ: Հոս էր որ Հերովդէս Չորրորդապետը Ս. Յովհաննէս Մկրտիչը բանտարկեց և Հերովդիայի հաճոյանալու համար զայն զիսատի տուաւ (Մրկ. 2. 21):

Արգի Գիրիթը հին Կարիաթիմ քաղաքն է որ երկու քաղաք կը նշանակէ: Երկու բլուրներու վրայ կը գտնուի:

Երբ Գողգոթամօր և միւս թագաւորները այստեղէն անցան, հոս հսկաներ կը բնակէին որոնք Ենակիթներու պէս հզօր ցեղ մըն էին. բոլորն ալ կոտորուեցան (տե՛ս Ծննդ. ԺԴ. 5): Խորայէլացիները Կարիաթիմը, ինչպէս միւս քաղաքները Ամովրահայեցիներէն առին (Թիւք ԼԲ. 37):

Այժմու Գիրիսթին հիւսիսը կը գտնուին Ճէպէլ-Աթարուսը կամ Գիրիաթ Աթարուսը որ Ս. Դրքին մէջ յիշատակուած Ատարովթ քաղաքին տեղն է, իսկ Թուոց գրքին մէջ յիշուած միւս քաղաքներն են հետեւեալները. Դերոն, Յազիր, Նիմբրա, Եսերոն, Եղէաղէ, Սիրամա, Նարաւ, Բէան (տե՛ս Թիւք ԼԲ. 1-4):

Ճէպէլ-Աթարուսէն անցնելով, Կալիբրոյէ ֆերմուկներու հոգակաւոր աղբիւրները կը տեսնուին: Յոյները այս աղբիւրները «սկնահաճոյ և յստակ ջուրեր» կը կոչէին: Այս ջուրերու ակերը թիւով 10 են. Ուատի էլ-Չարքա-Մային կոչուած խորունկ և օձապտոյտ կիրճի մը ստորոտէն կը բլրախին: Այս աղբիւրներէն ոմանք հանքային և ծծմբային աղեր կը պարունակեն և 65-70 աստիճան տաքութիւն մը ունին: Ծնընդոց գրքին մէջ այս ֆերմուկներու մասին ակնարկութիւն մը կայ լուսնի Ուրան է որ եզիտ զաղբիւրն (Երբ. զՋերմուկան) յանապատի՝ մինչ արածէր գէշան Սերեգոյնի հօր իւրոյ» (ԼՁ. 24):

Թարկուսին(*) և Յերոնիմոսի համա-

(*) Թարկուս Արամերէն լեզուով «Մեկնութիւն» կը նշանակէ, Բարեկունի գերութենէն ետք:

ձայն, Կալիբրոյէ յետ-Ս. Գրական անունը եղած էր Լաստայի (տե՛ս ԾՆՆԳ. Ժ. 19), Հերովդէսի հոն հիմնած մեծ և հուշակաւոր պալատը այժմ գոյութիւն չունի. դարերու ընթացքին ծծմբային ջուրերը գայն կործանած և փոշիացուցած են: Քիրպէթ-Մայինը հին Բէկդմէնիէն է, որ Մէտապայի գաւառին մէջ կը գտնուի: Հոս կարգ մը քրիստոնեայ տուներու աւերակները կը տեսնուին:

Հնագէտ Գոնտէր տեղակալին համաձայն, Էլ-Մառպէի մէջ կարգ մը հնախօսական հին յիշատակարաններ կը գտնուին. ինքը հոն ցոյց կուտայ Բամոփրաաղը (Յեսու ԺԴ. 17): Ս. Գրական Մատապայ (Մեղարայ) քաղաքը 3300 տարիներէ ի վեր զեռ իր անունը պահած է և կը կոչուի Մատապա: Ան՝ Քիր-Մովարի և Յսերոնի միջև գտնուելով, Մակարեանց պատերազմներու ժամանակ ռազմագլխակաւն մեծ զեր կատարած է: Ե. դարուն ան եպիսկոպոսական թեմ մըն էր: 1863 թուականին գտնուած Մովարի արձանին կամ քարկոթողին մէջ յիշատակուած է Մատապայի անունը: Այս արձանը կամ քարկոթողը գտնուեցաւ հին Մովարացւոց Դերոն կոչուած քաղաքին մէջ: Այս տեղը հիմա աւերակ է, բայց ժամանակին Մովարի մայրաքաղաքն էր: Արձանին վրայ կայ զբրուածք մը ուր կը պատմուի Մովարի Միսա (Երր. Մէշա) թագաւորին տարած յաղթութիւնները Իսրայէլացի թագաւորի մը դէմ: Այս Մէշան անտարակոյս Մովարի այն թագաւորն էր որ Դ. Թագ. Գ. 4-27 համարներուն մէջ յիշատակուած է և ժամանակակից էր Յուդայի թագաւոր Յովսափատի և Իսրայէլի թագաւորներէն Աքաբի, Ոքոդիայի և Յովրամայ: Գրուածքը համառօտիւ կը խօսի Մովարացւոց և Իսրայէլացւոց միջև արեւնահեղ և մեծ պատերազմներու մասին, և կը յայտնէ թէ Մովարացիք յաղթանակ տարին ընդգէմ հրէից, որուն համար Մէսա արքան իր շնորհակալութիւնը

կը մատուցանէ Մովարացւոց Քամօս չաստուածոյն: Ան պարծանքով և հպարտութեամբ կը յիշատակէ թէ աւարեց Իսրայէլացւոց Աստուծոյն՝ Եհովայի պաշտամանց մէջ գործածուած սրբազան և նուիրական անօթները: Ասոնք հաւանաբար Տաճարին անօթներն ու սպասներն էին զորս Իսրայէլացիք երբեմն, ինչպէս Ուխտին Տապանակը, պատերազմի ժամանակ իրենց հետ կը տանէին:

Արձանադրութեան լեզուն մաքուր Եբրայերէն է և գործածուած գիրերն ալ շատ նման են հին Եբրայական նշանագրերուն: Միջերկրական ծովուն արեւելեան կողմը բնակող ազգերը, Քանանացիները, Փիւնիկեցիները, Եգիպտացիները, Մովարացիները, Ամմոնացիները իրենց ուրոյն լեզուները ունենալով հանդերձ, հին Եբրայերէնը ըստ բաւականի կը տեսնենք տարածուած և ընդհանրացած լեզու:

Այս արձանը կամ քարկոթողը պազուակոչուած տեսակ մը սև քարէ է, 3 ոտք և 8.5 մատ երկարութիւն, 2 ոտք և 3.5 մատ լայնութիւն և զբեթէ 1 ոտք խորութիւն ունի: Երկու ծայրերը բոլորակ են և արձանադրութիւնը 36 տողերէ կը բաղկանայ: Արձանին շինութեան թուականն է Ն. Ք. 850: Այժմ Բարիդի հնագիտական թանգարանին մէջ կը գտնուի: Այս արձանադրութեան հայերէն թարգմանութեամբ հատուած մը կուտանք առ ի հետաքրքրութիւն. «Ես Մէշա, որդի եմ Քամօս [Դագ]ի թագաւորին Մովարու, [Դ]երոնացւոց, Հայրս երեսուն տարի թագաւորեց Մովարացւոց, և ես հօրմէս ետքը թագաւորեցի: Եւ կանդանցի այս արձանը Քամօսայ ի Դորիսա, ի յիշատակ ազատութեան, քանզի Քամօս ազատեց զիս բոլոր կողոպտիչներէն, և տեսնել տուաւ ինձի [աւերը] իմ ատելիներուն»:

1880 թուականին, Յոյն և Լատին քրիստոնեաներէ բաղկացած գաղութ մը Քէլէքէն դէպի Մատապայ գաղթեց: 1892 թուականին, Յոյները տեղւոյն մէջ հին եւ կեղեցի մը վերաշինելու ժամանակ, հին, թանկագին և արժէքաւոր մօզայիք մը գտան, որ Պաղեստինի, չրջակայից և Եգիպտոսի մասին տպագրական քարտէսը կը ներկայացնէ եւ և Զ. դարերուն վերաբերեալ, Քարտէսը թէև տեղ տեղ կտրա-

Հին կտակարանը Արամերէն լեզուով թարգմանուեցաւ Յուդայի երկրին մէջ, որ ժամանակին ժողովրդական լեզուն կը նկատուէր և Եբրայերէնին մօտ լեզուական բարբառ մըն էր: Իր խորքին մէջ ժողովրդական լեզուն ըլլալով հանդերձ ազաւարուած ու ազնաւորած՝ և սակայն գործածական լեզուն էր Հրէից համար թէ Ս. Երկրին և թէ սփիւռքի մէջ:

տուած ու փնտռուած է, սակայն և այնպէս թանկագին և արժէքաւոր յիշատակարան մըն է Պաղեստինագրական տեսակէտով: Բացի վերոյիշեալ քարտէսէն, կան նաև ուրիշ գեղեցիկ մօզայիքներ: Մատապայէն գէպի հիւսիս-արևմուտք քանի մը մղոն հեռաւորութեամբ, ձէպէլ Սէյազան կը տեսնուի, որ Նաբաւ լեւան կը համապատասխանէ որ կոչուած է նաև Բիսկա լեռ, մօտ 800 մէթր բարձրութիւն մը ունի ծովու մակարդակէն: Այս լեւան վրայէն էր որ Մովսէս Աւետեաց երկիրը տեսաւ և մեռաւ 120 տարեկանին: Հրէից աւանդութեան համաձայն, անոր մարմինը Գաբրիէլ հրեշտակապետի կողմէն գերեզման գրօնեցաւ և անոր գերեզմանին տեղը անյայտ և զազանի մնաց Իսրայէլացիներուն:

Ս. Գիրքը հետեւալ պարզ կերպով անոր մահուան մասին կ'ըսէ. «Վախճանեցաւ Մովսէս ծառայ Տեառն յերկրին Մովսէսը ըստ բանի Տեառն» (Բ. Օր. ԼԴ. 5):

Նաբաւ լեւան հիւսիսը Այոււն-Մուսա, Մովսէսի աղբիւրներ անուամբ աղբիւրներ կան, զուլալ ու վճիտ, որոնք փոքրիկ գետակ մը կը ձևացնեն:

Նաբաւ լեռնէն 4 մղոն դէպի հիւսիս-արեւելք Եսերոն քաղաքը կը գտնուի, որ 4290 ոտք բարձր մակարդակի մը վրայ կը գտնուի: Եսերոն՝ Մովսէս մարգարէին ժամանակ Ամովրահացոց մայրաքաղաքն էր: Եսերոն քաղաքը Եբրայեցոց գերութեան ժամանակ կրկին Մովսէսացոց ձեռքը ընկաւ, իսկ Մակաբեանց ապստամբութեանց ժամանակ Եբրայեցոց ձեռքը կը գտնուէր:

Ե. զարուն, Եսերոն եպիսկոպոսական աթոռ մը ունէր:

Այս յօդուածին խմբագրութեան համար, բացի վերագրեալ աղբիւրներէն, աւփի առջև ունեցած ենք Ս. Գրական յօդուածներ և հետեւալ գիրքերը. —

1. Through Lands of the Bible, by H. V. Morton. London, 1938:

2. The Palestine Guide, by G. O. Matson. Jerusalem, 1946:

3. Guide du Nil au Jourdain, etc., par F. B. Meistermann. Paris, 1909:

ՊԱՐԴԵՒԻ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ
(Վերջ՝ 3)

ԳՐԱԴՈՍԵԿԱՆ

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒ ԲԵՄԸ

Հեղինակ՝ ԱՐԲՄԵՆԱԿ ԳՐԱԶԾԱՆ

Պէյրոս, 1954

Գեղատալ հատոր մը: Ինչպէս անունէն կ'երևի արդէն, մանուկներու համար և յարմար գիրք մըն է որ կը յանձնուի սակայն ծնողներու և ուսուցիչներու ուշադրութեան, որպէսզի զայն յանձնեն մանուկներուն:

Իբրև իրականութիւն կարելի է հաստատել թէ Մեծաւոր Արեւելքի մեր նախակրթական դպրոցներու մէջ այնքան կարիքներ կան զիմաւորելիք որ մանկապատանեկան գրադարաններու գոյութիւնը անտեսուած է. պատանեկան գրականութեան մշակումը սաղմնային վիճակի մէջ է մնացած, այդ մտահոգութիւնն ալ բնոյցնելով արդէն ըստ բաւականի բնոյեալուած պատասխանատու տնօրէնին և ուսուցչին ուսին: Պատանեկան գրականութիւնը անհրաժեշտ է մատաղ տղոց ընթերցանութեան նիւթ հայթայթելու համար, նախ անոնց մէջ ընթերցանութեան սէրը աճեցնելու և երկրորդաբար յարմար նիւթեր մատակարարելու, այլապէս տղաք հակամէտ են բռնուելու յոռի ունակութեանց ցանցին մէջ, թերթօնային վատառողջ, երեւակայութիւնը զրգող, ճաշակ խաթարող գրականութիւն մը կրնայ աղիտաբեր արդիւնքներու առաջնորդել. մնաց որ ընթերցանութեան պակասը, արձակուրդներուն և դասերէ վերջ, կ'առաջնորդէ պատանիները յոռի ունակութեանց: Կը բաւէ յիշել միայն շարժապատկերին փնտրը:

Երբեմն կարգ մը վարժարաններու մէջ ուսումնական ծրագիրը պէտք եղածէն աւելի խնդուած է. աշակերտները էութեամբ կ'անուած են իրենց դասերով: Սակայն և այնպէս միշտ ժամանակ մը կայ յարմարագոյն ընթերցանութիւններու որոնք պիտի ամրացնեն և հիմնաւորեն տղուն հոգեկան, խմբակայան կարողութիւններն ու նկարագրի գծերը:

Շատ կարեւոր է պատանիներու ընթեր-